

Mübadele ve Mübadiller

Türkiye Dışişleri Bakanı ve **Lozan Barış Konferansı**'nda Başdelege **İsmet Paşa**, elinde 14 maddelik bir hükûmet talimatıyla Lozan'a gitti. Bu ana talimatın 9. maddesi Türkiye'deki Rum azınlığı ile Yunanistan'daki Türk azınlığının mübadele edilmesi esasını öngörüyor, "*Ekalliyetler: Esası mübadeledir.*" diyordu. Bu talimat doğrultusunda Lozan'da Türk ve Yunan delegeleri 30 Ocak 1923 günü bir mübadele sözleşmesi (convention) ve bir protokol imzaladılar. "**Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol**" adını taşıyan ve 19 maddeden oluşan bu sözleşmenin başlıca hükümleri şunlardır: "*Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Yunan Hükümeti aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır: Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyrukları ile, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu mübadelesine girişilecektir (Md. 1). Bu kimselerden hiçbirisi, Türk Hükümetinin izni olmadıkça Türkiye'ye ya da Yunan Hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan'a dönerek orada yerleşemeyecektir. Birinci maddede öngörülen mübadele:*

a) İstanbul'da oturan Rumları,

b) Batı Trakya'da oturan Müslümanları kapsamayacaktır (Md. 2).

Mübadele yüzünden Türkiye'deki Rumların ya da Yunanistan'daki Türklerin mülkiyet haklarına ve alacaklarına bir zarar verilmeyecektir (Md. 5). Mübadele edilecek halklara mensup bir kimsenin, hangi nedenle olursa olsun, gidişine hiçbir engel çıkarılmayacaktır (Md. 6). Göçmenler (mübadiller), bırakıp gidecekleri ülkenin uyrukluğunu yitirecekler ve vardıkları ülkenin topraklarına ayak bastıkları anda, bu ülkenin uyrukluğunu edinmiş olacaklardır (Md. 7). Göçmenler her çeşit taşınır mallarını yanlarında götürmekte ya da bunları taşıtırmakta serbest olacaklardır... Taşınır mallarının tümünü ya da bir bölümünü yanlarında götüremeyecek olan göçmenler, bunları oldukları yerde bırakabilecekler. Bu durumda, yerel makamlar, bırakılan taşınır malların dökümünü ve değerini, ilgili göçmenin gözleri önünde saptamakta görevli olacaklardır (Md. 8). Âkit Yüksek taraflardan her birinden dört ve Milletler Cemiyeti Konseyi'nin seçeceği üç (tarafsız) üyeden oluşan ve Türkiye'de ya da Yunanistan'a toplanacak olan, bir Karma Komisyon kurulacaktır. Komisyonun Başkanlığını, tarafsız üç üyeden her biri sıra ile yapacaktır (Md. 11). Karma Komisyon, genel olarak, İşbu sözleşmede öngörülen göçü denetlemek, kolaylaştırmak ve... taşınır ve taşınmaz malların tasfiyesine girişmekle yetkili olacaktır... Karma Komisyon, genel olarak, işbu sözleşmenin uygulanmasında gerekli göreceği önlemleri almağa ve bu sözleşme yüzünden ortaya çıkabilecek tüm sorunları karara bağlamağa tam yetkili olacaktır. Tasfiye edilecek mallara, haklara ve çıkarılara ilişkin tüm itirazlar Karma Komisyonca kesin karara bağlanacaktır (Md. 12). Karma Komisyon... tasfiyesi gereken taşınmaz mallara değer biçirme işlemine girişmek için tam yetkili olacaktır (Md. 13). Komisyon, ilgili mal sahibine, elinden alınan ve bulunduğu ülkenin hükümeti emrinde kalacak olan mallar için borçlu kalınan paralarını belirten bir açıklama belgesi verecektir... Göçmenin, ilke olarak, göç ettiği ülkede, kendisine borçlu bulunulan paraların karşılığında, ayrıldığı ülkede bırakmış olacağı mallarla eşdeğerde ve nitelikte mal alması gerekecektir (Md. 14). Bu sözleşme Lozan Antlaşması'nın bir parçası sayıldı. Bu esaslar doğrultusunda hazırlıklar yapıldı. Mübadelenin 1 Mayıs 1923'te başlaması öngörülmüştü. Ama bu Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması 24 Temmuz 1923'e, onaylanması daha da ileri sarktığı için Karma Mübadele Komisyonu ancak 7 Ekim 1923'te işe başlayabildi. Ondan sonra üç-dört yıl çok yoğun geçti. Türkiye'ye getirilecek yarım milyona yakın göçmenin (mübadilin) toplanıp Türkiye'ye taşınması, yerleştirilmesi, üretici duruma getirilmesi hiç de kolay bir iş değildi. Çiçeği burnundaki Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk uğraştığı sorunlardan biri bu oldu. Türkiye ile Yunanistan arasında birçok pürüz çıktı. İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türkleri mübadele dışında bırakılmıştı. Bunlara Fransızca "yerleşik", "yerleşmiş" kimseler

anlamında “établi” deniyordu. Bu konuda Türkiye ile Yunanistan arasında ciddi gerginlikler çıktı. İstanbul Rum Patriği Arapoğlu Konstantin, Anadolu doğumluydu, dolayısıyla mübadele edilmesi gerekiyordu. Yunanistan, “Patrik mübadele edilemez.” diye bir iddia ortaya attı. Türk Hükümeti, Patriği alıp Yunan sınırına götürüverdi. Yunanistan’da yaygara koptu. Batı Trakya Türkleri mübadele dışındaydı. Yunan Hükümeti bu soydaşlarımızın mallarına el koyma yoluna sapınca, misilleme olarak Türk Hükümeti de İstanbul Rumlarının mallarına el koymaya kalkıştı. Yine bir gerginlik çıktı. Özellikle mübadillerin Yunanistan’da bıraktıkları taşınır, taşınmaz mallarına değer biçilmesi konusunda pek çok şikâyet vardı. Türkiye ile Yunanistan arasındaki anlaşmazlıkların bir çözüme bağlanması amacıyla 1926 yılında Atina’da yeni bir sözleşme yapıldı. Ama bu da bütün şikâyetleri gidermeye yetmedi. Ortaya çıkan pürüzler daha sonraki yıllara da taşıdı. Türkiye’de, göçmenlerin iskân işlerinin başarıyla yürütülmesi için özel bir teşkilatlanmaya gidildi. İmparatorluğun son döneminde göçmenler için bir genel müdürlük kurulmuştu. Bu müdürlük, *Aşair ve Muhacirin Müdiriyet-i Umumiyesi* adını taşıyordu. Cumhuriyetin ilanından hemen sonra, 8 Kasım 1923’te, *Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti* kuruldu. Bu bakanlığın içinde mübadillere ilişkin iki birim kuruldu: Biri *Mübadesele ve İskân Genel Müdürlüğü*, diğeri *İmar Genel Müdürlüğü* idi. 11 Aralık 1924’te bu bakanlık kaldırıldı. Göçmen işlerini yürütme görevi İçişleri Bakanlığı’na bağlı olarak kurulan *İskân Müdiriyet-i Umumiyesi*’ne devredildi. Türkiye’de göçmenlerin yerleştirilecekleri iskân bölgeleri tespit edildi. Her iskân bölgesine Yunanistan’ın hangi bölgesinden ne kadar göçmen getirilip yerleştirileceği ve yerleştirilecek göçmenlerin hangi mesleklerden seçileceği planlandı. Göçmenlerin yeni iskân yerlerinin az çok eski yerlerine benzerlik göstermesine dikkat edildi. Örneğin Ayvalık, Edremit iskân bölgesine Midilli, Girit ve diğer adalardan gelen mübadiller yerleştirildi. Selanik-Kavala göçmenleri İzmir’e, Manisa’ya; Preveze - Yanya göçmenleri Antalya’ya, Silifke’ye iskân edildiler... Balkanlardan göçler yüz yıldır sürüp geliyordu. Kökeni, çok milletli imparatorluk topraklarının tek milletli ulus devletine dönüştürülmesinden kaynaklanmıştır. 1820’lerde Yunanlılar “Yunanistan Yunanlarıdır” sloganıyla hareket etmeye başlayınca Türklere Yunanistan’da hayat hakkı tanımama yoluna sapmışlardı. Çok acıklı sayfalarla dolu olan Rumeli’den Türk göçleri tarihi içinde Mübadele’nin apayrı bir yeri vardır. Mübadele en düzenli, en insanca ve başarılı bir göç olmuştur. Türkiye’de Türk nüfus yoğunluğunun artmasına da katkıda bulunmuştur.

Mübadillerin İskân Mıntakaları

No.	Yerleşim	Mübadilin Geldiği Yer	Nüfus	Meslek
1	Samsun Alanı	Drama Kavala	30.000	Tütüncü
2	Adana	Serez	20.000 15.000 5.000	Tütüncü Çiftçi Zeytinci-Bağcı
3	Malatya	Kozana-Grebene Naslic-Kesriye	2.500 15.000 5.000	Tütüncü Çiftçi-Bağcı Zeytinci
4	Amasya Sivas Tokat	Kayalar-Karaferye-Vodine Katrın-Alasonya-Lankaza Karacaabad-Gevgili köyleri Demirhisar-Yenicevardar	3.000 25.000 15.000	Tütüncü Zeytinci Çiftçi-Bağcı
5	Manisa İzmir Denizli Menteşe	Drama-Kavala-Selânik	4.000 20.000 40.000	Tütüncü Zeytinci Çiftçi-Bağcı

6	Çatalca Tekirdağ Niğde Karaman	Kesendre-Poliroz Sarışaban Avrethisar-Nevrekop	20.000 15.000 55.000	Tütüncü Zeytinci Çiftçi-Bağcı
7	Silifke Antalya	Preveze-Yanya	40.000 15.000	Zeytinci Çiftçi-Bağcı
8	Ayvalık	Midilli-Girit ve diğer adalar	30.000 20.000	Zeytinci Çiftçi-Bağcı
	TOPLAM		394.000	

(Kaynak: Nedim İpek, **Mübadele ve Samsun**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 2000, s. 42)

BİLAL N. ŞİMŞİR

KAYNAKÇA

ARI, Kemal, **Büyük Mübadele. Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.

İPEK, Nedim, **Mübadele ve Samsun**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

LDİSLAS, Stephen P., **The Exchange of Minorities Bulgaria, Greece and Turkey**, The Macmillan Company, New York, 1932.

SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, I. Cilt (1920-1945)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1983.

T.C. Hariciye Vekâleti, **Muahedat Mecmuası. Beşinci Cilt**, Matbuai Ebüzziya, Ankara 1928.

19/08/2022 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mubadele-ve-mubadiller/?pdf=3446> adresinden erişilmiştir